УДК. 342.721

ОРЛОВ П.І.,

перший проректор з навчальної роботи Національного університету внутрішніх справ, професор (Харків)

НЕДОТОРКАНІСТЬ ОСОБИСТОГО ЖИТТЯ ЯК СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ.

В епоху наукового прогресу змінюються аспекти взаємовідносин людини й суспільства. З одного боку, демократизація суспільних процесів призводить до признання необхідності розширення свободи особистості й посилення її правової охорони; з іншого, розвиток електроніки, створення єдиної багаторівневої комп'ютерної мережі чи системи, яка дозволяє фіксувати різнобічні сторони життя людини, призводить до все більшого втручання у сферу її свободи. Можна стверджувати, що захист усіх видів приватної інформації як складова інформаційної безпеки людини в галузях, де тісно взаємопов'язані суспільство й технології, стане однією з головних тем найближчого майбутнього. Ці тенденції повинні знайти адекватне відображення в сфері чинного права.

В період дії Конституції СРСР 1977 року право на охорону особистого життя розумілося як власне немайнове право громадянина на свободу визначення своєї поведінки в індивідуальній життєдіяльності на свій розсуд. Це виключає будь-яке втручання в його особисте життя з боку інших осіб, крім випадків, що прямо передбачені законом.

Причому об'єктом охорони вважалося саме "власне життя"; значить, він повинен бути пов'язаний з поняттям "особистість". Проте ні закон, ні наукова доктрина не давали чіткої дефініції особистості. Ось чому право на охорону особистого життя трактувалося по – різному.

Виникало багато питань, зокрема, чи є особистістю дитина, осуджений, недієздатний. Існувала також думка, що особисте життя є сферою індивідуального засобу задоволення матеріальних духовних потреб людини при загальній її зумовленості суспільним життям. А при такому підході вона ніби позбавлялась власної цінності й розчинялася в суспільному житті.

Конституція України 1996 р. змінила засади регулювання відношень між людиною й державою, розширила комплекс прав людини. Людина, її права й свободи виголошуються найвищою соціальною цінністю, а їх дотримання й захист – обов'язком держави. Складовою частиною правової системи України визнано норми міжнародного права.

Право на недоторканість особистого життя в українській юридичній науці практично не досліджувалося. Це викликано, принаймні двома причинами. Перша заключається в тому, що ця правова категорія знайшла нормативне закріплення й наукове обгрунтування досить недавно. Тільки наприкінці XIX – початку XX ст. у Сполучених Штатах Америки з'явились перші спроби обгрунтувати новий принцип – "прайвеси", тобто невтручання держави в особисті справи громадян і дотримання встановленої процедури при стиканні публічного й приватного інтересів. І лише в середині XX століття право на недоторканість приватного життя фіксується в Конституціях держав, що реформувалися після Другої світової війни.

Друга причина – невизначеність у розумінні суб'єктивного права на охорону приватного життя, введеного в конституцію в радянський період. З поняття "природничого права" виділяють дві ознаки принципу недоторканості приватного життя: невідчуженість як неможливість передачі цього права та невід'ємність як теоретична ознака, що передбачає існування суб'єктивного права незалежно від будь-якого законодавства. Це передбачає наявність моральної сили, навіть якщо відсутні юридичні функціонування, а також можливість для громадянина апелювати до цього права в своїх вимогах до держави. Ще Декларація прав людини й громадянина від 26 серпня 1789 року, прийнята у Франції, закріпила можливість кожного чинити опір гнобленню, якщо держава не переслідує за мету збереження прав людини.[1]

Термін "недоторканість" в його лексичному значенні розуміється, в першу чергу, як невтручання.

Право на недоторканість приватного життя передбачає, що людина, поза випадками обмеження її державою, самостійно визначає межі втручання й має право вимагати дотримання їх у відношенні до будь-якого суб'єкта права, причому вона не зобов'язана перед кимось звітувати, чому їй здається недопустимим те чи інше вторгнення в її життя.

Значить при визначенні меж приватного життя можливо скористатися лише негативним моментом. Будь-яка інформація про людину є

[1] Современные зарубежные конституции.

складовою частиною приватного життя, крім тієї, яку особа сама про себе розповсюджує або яка здобувається у відповідності до законодавства України.

Американський юрист А. Уостін, класифікуючи прояви "особистого життя", визначав його як "самотність (можливість людини зоставатися на одинці зі своїми думками), інтимність (можливість збереження тісних зв'язків між людьми), анонімність (можливість відокремленого існування в соціальному середовищі) й дистанцію (можливість призупинити спілкування з оточуючими)". [2]

Можна додати, що сторони приватного життя діляться на дві великі групи:

- ті, що людина сама в змозі захистити від стороннього втручання;
- ті, що держава бере під свій особливий захист.

До другої групи входять такі сторони приватного життя, які беруться під особливу охорону в галузевому законодавстві. Найважливіші закріплюються в Конституції України. До них слід віднести гарантоване право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинові чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншим способом одержати інформацію неможливо.

Більш того, стаття 32 Конституції України виступає в якості загальної гарантії права на недоторканість приватного життя, де "Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України", а також введено заборону на "збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини". Саме право на недоторканість приватного життя виникає з моменту народження, але складніше відповісти на запитання, коли це право втрачається.

"Особисті й професійні таємниці не можуть бути розголошені після смерті громадянина, якого вони стосуються за винятком випадків, прямо передбачених законом",[3] - така точка зору привалює в роботах

---

[2] Джинджер Энн Ф. Верховный Суд и права человека в США. М. 1981. с. 387

[3] Петрухин И.Л. Личная жизнь: пределы вмешательства. М. 1998. с. 18

юристів на цю тему. Але досі є невирішеними питання, пов'язані зі вторгненням в особисте життя відомих письменників і поетів, художників і музикантів, що померли десятки років тому, проте притягують до себе пильну увагу наших сучасників. При вирішенні цієї проблеми не прийнятні як абсолютна заборона, так і повна свобода. Ця сфера повинна, очевидно, регулюватися, в більшості, морально етичними принципами, ніж правовими.

Опираючись на роботи дослідників теми, можна виділити наспутні елементи цього права: право на відособлення, право на спілкування.

Перше слід визначити, як автономію особи від оточуючого світу, право переривати зв'язки з будь-яким суб'єктом відношень на свій розсуд й право на невтручання.

Друге розуміється як незалежність в будівництві зв'язків – з державними органами, підприємствами, установити, громадянами, на свій розсуд.

Міжнародно-правові акти стосовно прав людини трохи точніше формулюють право на недоторканість приватного життя, ніж Конституції деяких держав. Загальна Декларація прав людини у ст. 12 проголошує "Ніхто не може піддаватися свавільному втручанню в його особисте й сімейне життя, свавільним зазіханням на недоторканість його житла, таємницю його кореспонденції, або на його честь й репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання чи таких посягань".

Міжнародний Пакт про громадянські й політичні права, практично повторює це правило у статті 17 додаючи, що посягання не можуть бути ні свавільними, ні беззаконними.

Таким чином обмеження права на недоторканість приватного життя не повинно бути незаконним. Держава повинна встановлювати засади обмеження, а також відповідно процедури прийняття рішення про такого роду обмеження. Неприпустимо також свавільне втручання, під яким слід також розуміти дії, хоча й виконані у відповідності до законодавства держави, але без наявності на те достатніх підстав.

Виходячи з цього, можна виділити ще два елементи структури права на недоторканість приватного життя: а) обов'язок у всіх суб'єктів не порушувати це право; б) право на захист з боку закону від таких порушень.

На наш погляд, право на недоторканість приватного життя належить людині незалежно від того чи закріплений даний інститут законодавством тієї чи іншої держави, чи ні. Та чи інша ступінь юридичного забезпечення права не применшує його первинності.

Недоторканість не передбачає активних дій суб'єкта, а несе в собі швидше огороджувальний момент. Це, в першу чергу, бар'єр від своєвільного втручання у внутрішній світ людини, від нав'язування певної поведінки, можливого обмеження повсякденної свободи вибору, причому не стільки на правозастосовуючому рівні, скільки на рівні правотворчості.

Інший бік цього права залучається до правового простору за допомогою терміну "таємниця". Людина, живучи в суспільстві, змушена звертатися до публічних органів, де й виникає необхідність розкриття певних сторін приватного життя, без чого неможлива корисна діяльність цих органів. Тому держава забезпечує гарантування професійної таємниці – банківської, лікарської, нотаріальної і т.д. Сам суспільний устрій ставить іноді статус громадянина в залежності від міри розкриття деяких сторін приватного життя. Проте, необхідний захист відомостей, довірених клієнтом, для запобігання виникнення атмосфери недовіри в суспільстві. Право на недоторканість приватного життя – фундаментальний принцип побудови взаємовідносин між суб'єктами громадянського суспільства, взаємовідносини особистості й конституційної держави.

Під правом на недоторканість приватного життя мається на увазі невід'ємне право людини на самостійне визначення свого способу життя, вільного від довільної регламентації, втручання чи посягання з боку і держави, і суспільства, й людини.

Держава при публічній дії відносної недоторканості приватного життя не санкціонує ті чи інші ступені свободи, а лише може встановлювати ті чи інші обмеження реалізації цього права, у відповідності до суворо встановленої процедури.

Гарантіями права на недоторканість приватного життя в галузевому законодавстві виступають окремі елементи, взяті ним під особливу охорону. Своє втілення вони знаходять в адвокатській, банківській, лікарській, нотаріальній та інших таємницях.

При розробці механізму регулювання конкретної інформаційної заборони мають враховуватися, в крайньому разі, такі вимоги:

а) суб'єктом таємниці, зобов'язаним її берегти, повинна виступати будь-яка особа, котра, за службовими обов'язками чи в силу специфіки своєї роботи, отримує доступ до подібних відомостей;

б) закон повинен визначати перелік суб'єктів, які мають доступ до відомостей, що складають ту чи іншу таємницю, а також основи і процедуру пред'явлення подібної вимоги;

в) повинно бути законодавче закріплення можливості громадянина оскаржити, в судовому порядку, дії, направлені на ознайомлення з

відомостями, що складають таємницю, яка охороняється законом, якщо громадянин вважає, ніби вони безпідставні або беззаконні;

г) обсяг таємниці, що охороняється законом, повинен охоплювати не лише ті відомості, які громадянин передає до установи (нотаріальної, адвокатської контори й таке інше), але й будь-яку інформацію почерпнуту зі спілкування з громадянином, а також сам факт звертання до подібних установ чи відсутність такого факту.

Відповідний аналіз законодавства зарубіжних країн судової тактики дозволив зробити висновок про те, що в теперішній час спостерігається тенденція все більш широкого розуміння приватного життя.

Зазначимо, що такий підхід знайшов своє юридичне закріплення в Конвенції про захист інформації про особистість при автоматизованій обробці відомостей, підписаній багатьма державами в Страсбурзі в 1981 році. Конвенція признає інформацію про особистість, як будь-яку інформацію про фізичну особу, яка ідентифікована або може бути ідентифікована. Це визначення надає можливість правового захисту практично для будь-якої інформації про особистість та однозначно встановлювати правовий режим її охорони, що дозволяє усунути деякі колізії у законодавстві.

Тому ратифікація цієї Конвенції Україною є необхідною для забезпечення правового захисту інформації про особистість в Україні.

Недоторканість приватного життя багатопланова, тому її вивчення буде повним тільки в результаті сумісних зусиль юридичної, філософської, політичної, культурологічної та інших суспільних наук.